

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDE SON DÖNEM

The Recent Period of Turkey-Azerbaijan Relations

Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ*

Özet:

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde zaman zaman gerginlikler yaşansa da genellikle dostluk ve kardeşlik içinde olunmuştur. Özellikle Sovyetlerin yıkılmasından sonraki dönemde iki devlet daha da yaklaşmış stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Bu durum sosyal, ekonomik ve siyasi alanda etkisini göstermiş ve iki ülke ortak hareket ederek bölge siyasetine yön vermiştir. Hatta bu durum ihmale varan aşırı güvene sebep olmuştur. Bu güven devletlerin birbirini ihmal ederek yeterince tanımamasına sebep olmuştur. Bu sonuç Türkiye- Ermenistan yakınlaşmasında kendisini açık olarak göstermiştir. Türkiye ve Ermenistan arasında imzalanan protokoller Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin gerilmesine, hatta ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Problem, sonrasında ilişkileri iyileştirmek için her iki ülke yetkilileri büyük çaba sarf etse de taraflarda onarılmaz izler bırakmıştır. Bu sonuç iki ülke ilişkilerinin aslında tekrar ele alınması ve yeni temeller üzerine oturtulmasının gerekliliğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Azerbaycan, stratejik ortaklık, dış politika*

Abstract:

Although some tensions occurred in Turkey-Azerbaijan relations now and again, it usually based on friendship and brotherhood. Particularly, after the collapse of the Soviet Union, these two countries became closer and relations have reached to the level of strategic partnership. This situation has showed its influence in social, economic, and political sphere and the two countries acting together directed themselves to regional policy. Even, this situation has caused overconfidence. This confidence caused countries not to be sufficiently recognized by neglecting each other. This result was quite clearly showed itself in Turkey-Armenia rapprochement. The Protocol signed between Turkey and Armenia strained Azerbaijan-Turkey relations and even it brought the bilateral relations to the point of rupture. Although after the problem both countries officials made great efforts to improve the relations, it left irreparable traces on both parties. This result demonstrated the necessity of the two countries' relations to be discussed and created on a new basis.

Keywords: *Turkey, Azerbaijan, strategic partnership, foreign policy*

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Azerbaycan bağımsızlık sonrası dönemde yaşanan sorunları tekrar yaşamamak için, Haydar Aliyev’le birlikte başlattığı denge siyasetini İlham Aliyev döneminde de sürdürmüştür. Bu kapsamda uluslararası aktörler arasında siyasi ve ekonomik bir denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak, bazı ülkelerin Azerbaycan dış politikasında özel bir yeri bulunmaktadır. Tarihi dostluk ve kardeşlik çerçevesinde yakın bir diyalog içerisinde bulunduğu Türkiye, iki milyona yakın Azerbaycanlının çalıştığı ve ülkenin en önemli sorunu olan Karabağ’da etkin bir aktör olan Rusya, doğal kaynakların dünya pazarlarına ulaştırmada bir bakıma garantör olan ABD, ülkenin dış politikasında doğrudan etkin rol almaktadır. Ülkenin dış politikasında dini faktörlerin etkisiyle küçümsenemeyecek bir İran etkisi de mevcuttur.

Azerbaycan’ın dış politikasında özel bir yeri olan Türkiye, dostluk ve kardeşlik siyaseti çerçevesinde ülkenin sorunlu dönemlerinde yanında yer almıştır. Özellikle bağımsızlık sonrası dönemde ülkenin bağımsızlığının tanınması ve toprak bütünlüğünün sağlanması için uluslararası kamuoyu oluşturmada büyük yardımları olmuştur. Daha sonraki dönemde yürütülen çalışmalarla bu yakınlık stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır.

Bu güçler arasında denge kurmaya çalışan ve ülkesel menfaatleri bu kapsamda belirleyen Azerbaycan hükümeti, Türkiye-Ermenistan normalleşmesine ilişkin çalışmalarla birlikte dış politikasında değişime gitme sinyalleri vermiştir. Türkiye ile ilişkilerde belli düzeyde soğuma yaşayan Azerbaycan, Rusya ile yakınlaşmaya gitmiş, diğer taraftan Uzak Üçlü (Çin, Japonya ve G. Kore) ve İsrail gibi aktif siyasi aktörlerle de diyaloga girmiştir. Özellikle, Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerginliğin ardından bu soğumanın hızlanması dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

1. AZERBAJYCAN DIŞ POLİTİKASININ SON DÖNEM HEDEFLERİ

Azerbaycan dış politikasının temel amaç ve istikametlerini 3 dönem altında toplamak mümkündür. Bu üç dönemin temel amaçları hükümetlerin

politikalarına göre belirlenmiştir. Her üç dönemde de ortak olan temel unsurlar vardır. Bunları şu şekilde gruplandırmak mümkündür:¹

1. Ülkenin bağımsızlığının korunması;
2. Ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması;
3. Karabağ probleminin çözülmesi;
4. Uluslararası kurumlarla entegrasyon;
5. Pazar ekonomisine geçiş.

İster ayrılma çabaları, isterse de toprak iddiaları sonucu bölgede ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözülmesinde gerek uluslararası güçlerin ikili standartları gerekse uluslararası hukukun yetersizliği kendisini açık olarak göstermiştir. Bunun sonucunda Karabağ ve etrafındaki bölgelerin işgaline aradan uzun bir süre geçse de son verilememiştir. Bu durum tehlikeli bir süreci başlatmış, Azerbaycan'da barışçı yollarla problemin çözüm taraftarlarının sayısı azalarak, savaş isteyenlerin oranı artmıştır.² Bunun doğal bir sonucu olarak Azerbaycan dış politikasının istikameti zaman içerisinde değişmiştir. Azerbaycan hükümetleri problemin çözümüne tesir edebilecek Karabağ konusunda yardım bekledikleri güçlere yaklaşarak, dış politikasını daha çok Batı'ya yönlendirmiştir.

Bağımsızlık sonrası dönemde iktidara gelen üç hükümet Karabağ probleminin gelişimine göre üç farklı siyaset uygulamışlardır. Muttalibov döneminde Rusya ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile yakınlaşma maksadı güdülürken, Elçibey hükümeti doğrudan Türkiye ve Batı'yla entegrasyonu amaç edinmiştir. Ancak Haydar Aliyev döneminde bu siyasetlere son verilerek, Batı, Rusya ve Doğu arasında “Denge Siyaseti” yürütülmeye

¹Ali Hasanov, *Muassır Beynelhalk Münasebetler ve Azerbaycan'ın Harici Siyaseti* (Bakü: Azərbycan Neşriyatı, 2005), 242-247.

²Elmar Mammadyarov, “The Foreign Policy of Azerbaijan: Affecting Factors and Strategic Priorities,” içinde *Azerbaijan in Global Politics Crafting Foreign Policy*, ed. Alexandros Petersen, Fariz İsmailzade (Baku: Azerbaijan Diplomatic Academy, 2009), 11-14.

çalışılmıştır. İlham Aliyev yönetiminin dış politikasının temel istikameti, babasının dış politikasını devam ettirmek olmasına rağmen, son dönemde Batılı ülkelerden beklenen desteğin verilmemesi karşısında Rusya ile beklenilenden daha fazla yakınlaşmaya gitmiştir. Bunda Rusya'nın 2008 Ağustos'unda Gürcistan'a müdahalesi sırasında Batılı ülkelerin vaatlerin ötesinde etkili bir müdahalede bulunmaması ve Karabağ sorununda beklenen desteğin verilmemesi büyük etkindir.

2. AZERBAJYCAN DIŞ SİYASETİNE ETKİ EDEN UNSURLAR

Azerbaycan, Güney Kafkasya'nın güvenlik kompleksinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bölgede kabul edilmiş ve gelecek için öngörülen siyasi kararlar güvenlik meseleleriyle karşılıklı ilişki içerisindedir. Çözülmemiş anlaşmazlıklar dış politika stratejisine olduğu gibi, ülkelerin iç politikasına da güçlü tesir göstermektedir. Bunda anlaşmazlık taraflarının hareketlerine, dış güçlerin müdahale perspektiflerine bakmak gerekmektedir.

G. Kafkasya'da ikili kutuplaşmaya doğru bir gidiş mevcuttur. Bu kutuplaşmanın merkezinde D. Karabağ probleminin tarafları Azerbaycan ve Ermenistan bulunmaktadır. Ermenistan Rusya ve İran'la yakın bir işbirliğine giderken, Azerbaycan; Türkiye, Gürcistan ve Batılı kurumlarla entegrasyonu seçmiştir. Bir taraf demokrasi, insan hakları ve pazar ekonomisinin bölgede hâkim kılınması için ortak hareket ederken, diğer kutupta bölgedeki çatışmaların körüklenmesiyle elde edilen baskı ve güç ön plana çıkmaktadır.³

Azerbaycan dış politikasının esasını ilk yıllardan itibaren toprak bütünlüğünün sağlanması, dolayısıyla Karabağ probleminin çözülmesi yer almıştır. Zira ülkenin her alanda istenilen düzeyde gelişmemesinin temel nedeni Karabağ sorunun çözülmemesidir. Zira bu sorundan dolayı

³Rayner Fraytaq-Virminqhaus, "Azerbaycan'ın harici ve Tehlikesizlik Siyaseti," *AZERBAIJAN FOCUS* No 1 (Temmuz-Ağustos 2009):101.

Azerbaycan'ın bakmak zorunda kaldığı Azerbaycan kaynaklarına göre bir milyon, BM kaynaklarına göre ise 584,000 mülteci vardır.⁴

D. Karabağ probleminin barışçı yollarla çözülmesi için yıllardır verilen çabaların sonuçsuz kalması, Ermenistan'ın Rusya yardımıyla tehlikeli boyutlarda silahlanması, Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz gelirleriyle ekonomisi düzeltmesi ve ordusunu modernize ederek geliştirmesi, Azerbaycan kamuoyunda her geçen gün artan baskı ve nihayet en yakın müttefiki Türkiye'nin, Ermenistan'la ilişkilerini normalleştirme kararı almasının verdiği endişe⁵ Karabağ sorununun her an sıcak çatışmaya dönüşme riskini beraberinde getirmiştir.

3. AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM

Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlığı 20. yüzyılın başlarına gider. Tarihin tozlu raflarına bakıldığında bölgede çok acı olaylara rastlamak mümkündür. 1905, 1915, 1918, 1950, 1987 ve 1990'lı yıllar bu tür olaylarla hatırlarda kalmıştır. Genellikle Ermeniler lehine gelişen olaylarda Azerbaycanlıların yanında tek destek Türkiye olmuştur. Öyle ki Azerbaycan Türklerini yalnız bırakmamak için zor anlarında bile Türkler imkânlarını seferber etmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında toplu soykırımla karşı karşıya kalan Azerilere Osmanlıların Kafkas İslam Ordusu vasıtasıyla yardımcı olduğu gibi, Sovyetlerden sonra bağımsızlığına kavuşan ve Karabağ ve etrafındaki bölgelerin Ermenilerce işgal edildiği dönemde de bu yardım devam etmiştir.⁶ Bu destek sadece askeri alanda olmamış, ekonomik ve siyasi alanda da Türkiye Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyuna sorunlarını anlatabilmesi, uluslararası güçler tarafından ülkenin bağımsızlığının tanınması ve geliştirilmesi için büyük katkıları olmuştur. Her iki ülke BTC, BTE, BTK

⁴Aleksandr Raar, Sebastian Riider, "Azerbaycan'ın Karadeniz Hazar Havzası Bölgesinde Geosiyasi Rolü: Teklifler ve İmkânlar," *AZERBAIJAN FOCUS* No 1 (Temmuz-Ağustos 2009): 44.

⁵Reha Yılmaz, "Azerbaycan'ı ve Azerbaycanlıyı Anlayabilmek," *USAK Stratejik Gündem*, Erişim tarihi 07.09.2009, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1043>.

⁶Mahir Abdullayev, *Türkiye-Azerbaycan Alakaları* (Bakı: Mütercim Yayınları, 1998), 21.

gibi uluslararası projelere imza atarken, diğer yandan dış politikalarında da ortak hareket ederek uluslararası kamuoyunda birçok sorunu birlikte göğüslemiştir.⁷

Bu işbirliğinin en iyi görüldüğü konu ise Karabağ sorunu olmuştur. Zira Türkiye, dünya konjoktörünü dikkate alarak Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a yardımlarda bulunmuş, Kelbecer'in Ermenilerce işgali üzerine Ermenistan kapılarını kapatarak Azerbaycan'a verebileceği en yüksek desteği vermiş ve bu kapı Batılı devletlerin tüm baskılarına rağmen hala açılmamıştır. Türkiye'de hükümetler değişse de Türk halkının, kamuoyunun ve hükümetlerinin desteği hiç azalmamış, atarak devam etmiştir.⁸

AKP hükümetinin iktidara gelmesi ve Türkiye'yi bölgenin süper gücü haline getirme çalışmaları çerçevesinde dış politikası da değişmiştir. Bu çerçevede neredeyse tüm komşularıyla problemi olan bir Türkiye yerine, yakın işbirliğine dayalı bir çevre politikası yürütülmeye başlanmıştır.⁹ Bu siyaset çerçevesinde Yunanistan, Suriye, İran, Bulgaristan, Gürcistan ve Irak'la aşamalı olarak yakın işbirliğine girilmiş, hatta karşılıklı vizelerin kaldırılmasına varan bir yakınlaşma elde edilmiştir. Sorun olarak sadece Ermenistan kalmış, bu ülke ile de göreceli olarak görüşmelere başlanmıştır.

Bu doğrultuda Ermenistan'la da yakınlaşmaya yönelinmiş ve tarihi sorunları çözebilmek için gizli görüşmelere başlanmış ve nihayetinde Zürih'te AGİK eşbaşkanlarının da katılımı ile ilişkilerin normalleşmesini sağlayacak bir protokol imzalanmıştır. Türkiye-Ermenistan arasındaki bu yakınlaşma ve protokollerin imzalanması Azerbaycan'da tepkiyle karşılanmış ve iki ülke ilişkilerine olumsuz tesir edecek olaylar meydana gelmiştir. Türkiye tarafının Karabağ problemi çözülmeden kapıların açılmayacağına dair verdiği tüm güvencelere rağmen Azerbaycan tarafı bu

⁷Sevinç Ruinten, *Azerbaycan Türk Devletleri ile Siyasi Elageler Sisteminde Bakı* (Adiloğlu Neşriyat, 2005), 27-78.

⁸Geniş bilgi için bakınız. Yaşar Kalafat, Araz Aslanlı, "Türkiye Azerbaycan İlişkileri," içinde *Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 382-396.

⁹Geniş bilgi için bakınız. Bülent Aras, "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy," *SETA Policy Brief No 32* (May 2009).

güvenceleri yeterli görmeyerek Türkiye'ye karşı çeşitli yaptırımlara müracaat etmiştir.

Öncelikle gaz tarifelerinin yeniden düzenlenmesi, sonrasında Türk mallarına yönelik ekonomik yaptırımlar, ülkede faaliyet gösteren Türk firmalara yönelik baskılar ve nihayetinde Türk bayraklarının “Türk Şehitliklerindekiilerde dâhil” gönderden indirilmesi Türk tarafında da ciddi bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. Her ne kadar karşılıklı olarak ilişkilerin normalleşmesi için gayret gösterilse de ilişkilerin önceki düzeye ulaşması mümkün gözükmemektedir. Zira ülkede halk ve kamuoylarında karşılıklı itibar kaybı söz konusudur.

Türkiye tarafı Ermeni yaklaşmasının Karabağ probleminin çözümüne katkıda bulunacağını, Ermenistan'ın meselelere öncekinden daha ılımlı ve yapıcı yaklaşacağını¹⁰ ifade etseler de, Azeri tarafı bu protokollerle birlikte Ermenilerin güçleneceği ve görüşmeleri tıkamayablaşayacağı ve problemde uzlaşmaz bir konuma geleceği beyan ederek¹¹ bir bakıma Karabağ konusundaki uzlaşmazlığı Türkiye'ye bağlamaya çalışan bir tavır sergilemiştir.

4. TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE FARKLILAŞMA MI? NORMALLEŞME Mİ?

Sovyetlerin yıkılışıyla bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke olan Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri tarihi dostluk ve kardeşlik içersinde devam ede gelmiştir. Ancak, Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırması ile birlikte bölgede artan önemi, Türkiye'nin son

¹⁰Bülent Aras, Fatih Özbay, “Türkiye ve Ermenistan: Statüko ve Normalleşme Arasında Kafkasya Siyaseti,” *SETA Analiz* No 16, (Ekim 2009), 9-10.

¹¹“Türkiye-Ermenistanın münasibətlərinə Bakıdan baxış,” Erişim tarihi 12 Oktyabr 2009, <http://www.voanews.com/azerbaijani/archive/2009-09/Aze-davudturkiyeelxan.cfm?moddate=2009-09-01;>
[http://az.apa.az/print.php?id=165816;](http://az.apa.az/print.php?id=165816) “Türkiyə-Ermənistanın münasibətlərinə Bakıdan baxış,” [http://www.voanews.com/azerbaijani/archive/2009-09/Aze-davudturkiyeelxan.cfm?moddate=2009-09-01.](http://www.voanews.com/azerbaijani/archive/2009-09/Aze-davudturkiyeelxan.cfm?moddate=2009-09-01)

dönemde bölgede doğrudan inisiyatif alan dış politika stratejisi her iki ülkenin daha da yakınlaşmasına ve stratejik ortak olarak hareket etmelerine sebep olmuştur. Bunun sonucunda Azerbaycan ve Türkiye arasında ticaret, siyaset, ekonomi, eğitim, sağlık, kültür, turizm ve diğer sahalarda artan bir işbirliği başlamıştır. Hatta bu işbirliği Azerbaycan ordusunun yapısal olarak hazırlanması, NATO standartları seviyesine yükseltilmesi, Türk ordusuna uluslararası görevlerinde yardım, bölgesel problemlere ortak tavır, uluslararası kurumlarda ortak çalışmalar, ekonomi ve ticaret alanlarındaki uluslararası projelerde fikir birliği seviyesine ulaşmış ve birçok başarılı sonuçlar elde edilmiştir.¹² Bu birliktelik Haydar Aliyev'in "Bir Millet İki Devlet" söylemiyle de bir bakıma tescillenmiştir.

Ancak zaman içerisinde tarafların birbirilerini okumada doğan sorunlar, bir bakıma karşılıklı güvenden kaynaklanan ihmal, stratejik ortaklığın kurumsallaştırılamaması sonucunu doğurmuştur.¹³ Bu durum her iki ülkeyi siyaseten birbirinden uzaklaştırmış, yanlış anlamalara sebep olmuştur. Özellikle Azerbaycan'ın dış siyasetinde en önemli unsur olan Karabağ konusundaki endişeleri, iki ülke ilişkilerinde ani bir kırılmaya sebep olmuştur. Azerbaycan'daki diğer lobi ve marjinal güçlerin çalışmalarıyla daha da alevlenen tartışmalar karşılıklı restleşmelere kadar varmıştır.

Son dönemde Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gerginleşme sebeplerine bakıldığında Gürcistan olaylarının tesirini açık şekilde görmek mümkündür. Uzun süredir Rusya ve Türkiye arasında denge siyaseti yürütmeye çalışan Azerbaycan hükümeti Rusya'nın bölgedeki hareketliliğinden menfi şekilde etkilenmiş ve ister istemez Rusya'nın tesiri altına girmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'ye karşı yürütülen stratejik ortaklık siyasetinde önemli sayılabilecek bir değişim olmuştur.

¹²Reha Yılmaz, "Azerbaycan'ı ve Azerbaycanlıyı Anlayabilmek," *USAK Stratejik Gündem*, Erişim tarihi 11.09.2008, <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1043>, <http://www.yeniazerbaycan.com/news/6245.html>.

¹³Bülent Aras, "Azerbaycan ile Yeniden," *Sabah*, 01. 07. 2009; "Azərbaycan Türkiyə üçün ən önəmli strateji tərəfdaşdır," Erişim tarihi 12.06.2009, <http://www.anspress.com/nid119191.html>.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki normalleşme süreci bahane edilerek, Azerbaycan kamuoyunda Türkiye'ye karşı anti propaganda başlatılmış ve halk nezdinde Türkiye hükümetinin ciddi bir itibar kaybına uğramasına, sebep olunmuştur. Bu siyasetin yürütülmesinde Rus lobisi ve Türkiye'deki bazı marjinal güçlerin Azerbaycan uzantıları aktif rol almıştır. Türk muhalefetinin etkin katkısıyla bu tepkiler özellikle AKP ve hükümetin yıpratılmasına yönelmiştir. Özellikle Türk hükümetinden beklediği ilgiyi göremeyen Azerbaycan muhalefeti gerek resmi yayın organlarında, gerekse ulusal kanallarda ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilecek yayımlar yapmıştır.¹⁴ Bunda, Türk hükümetinin Azerbaycan iktidarından uzaklaşarak, Azerbaycan muhalefetine yönelmesi beklentisinin etkisi kuşkusuzdur.¹⁵ Hatta ilişkilerdeki tansiyonun yükselmeye başladığı dönemde Azerbaycan muhalefet parti lider ve üyelerinin Türkiye'ye giderek sivil toplum kuruluşlarında ve basın yayın organlarında boy göstermesi, hükümete mesaj verici nitelikte demeçlerde bulunmaları, Türk sivil kuruluşlarını harekete geçirecek tarzda çalışmalarında bulunmaları bu amacı gerçekleştirmeye yönelik atılan adımlardan sadece birkaçıdır.

Ancak, Azerbaycan hükümeti bu krizi iyi okumuş bir yandan kamuoyunu bilinçli şekilde soğutmuş, diğer yandan Türk hükümetiyle yakın diyalog kurarak problemin çözüm sürecine aktif olarak iştirak etmiştir. Bu süreçte Azerbaycan hükümetinin önde gelen siyasi liderleri iki ülke arasındaki tarihe dayalı sıcak ve yakın ilişkileri ön plana çıkartan beyanatlarla ilişkilerin normalleşmesine çalışmıştır.¹⁶ Bu çerçevede tecrübeli siyasiler de ilişkilerin normalleşme sürecine girdiğini ve bu konuda her iki tarafın çok iyi

¹⁴“Türkiyə-Ermənistan protokolları Azərbycanın maraqlarına cavab vermir,” Erişim tarihi 03.01.2010, <http://az.trend.az/news/politics/foreign/1603843.html>; Rauf Arifoğlu, “Tek Türkiye,” *Yeni Müsavat*, 21.02.2009; “Türkiye Geriye, Azerbaycana Gayıtdı,” *Yeni Müsavat*, 14.04.2009.

¹⁵Xaliq Bahadır, “Azerbaycan-Türkiye: Kim Udu? Kim Uduzdu?” Erişim tarihi 16.05.2009, <http://azadliq.az/?p=7487>; İsa Gamber, *Azadlık Gazetesi*, Erişim tarihi 02.09.2009, <http://azadliq.az/?p=25030>.

¹⁶Novruz Məmmədov, “Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin mürəkkəbləşməsində maraqlı olan qüvvələr öz məqsədlərinə çatmayacaq,” Erişim tarihi 05.05.2009, http://www.interfax.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=37188&Itemid=9; *Müsavat gazetesi*, 02.09.2009.

düşünmesi gerektiğini ifade ederek bir bakıma toplumu yeni döneme hazırlamaya çalışmıştır.¹⁷ Bu gayretlerin sonucunda, Azerbaycan kamuoyu ve hükümetinin katkılarıyla yumuşayan ilişkiler, kırılma noktasına gelmeden Türk siyasetinin resmi açıklamaları, Başbakan Erdoğan'ın Bakü ziyareti ve Azerbaycan Parlamentosu'ndaki konuşması sonucunda çözülmüştür. Sonrasında alınan tedbirler, düzenlenen toplantılar ve hükümet yetkililerinin çalışmaları ile ikili ilişkiler hızla eski seviyesine ulaşsa da, her iki ülke ilişkilerinin “Bir Millet İki Devlet” gibi hissi sloganlardan “Stratejik Ortaklık” düzeyine sıçrayamadığını açık şekilde göstermiştir.¹⁸ Zira iki ülke ilişkilerine zarar verebilecek küçük ölçekli bir siyasi kriz karşısında, çatışmaya son verebilecek sivil ve/veya resmi bir kurumun olmayışı karşısında en üst düzey yetkililer, Azerbaycan devlet başkanı ve Türkiye başbakanı probleme doğrudan müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu dahi ikili ilişkilerde hissiliğin gölgesinden çıkılarak gerçek nitelikli çalışmalara olan ihtiyacı göstermiştir.

5. KARABAĞ PROBLEMİNDE SON NOKTA: SAVAŞ TAMTAMLARI ÇALARKEN

Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasıyla beraber bölgede Dağlık Karabağ problemi gerek bölge, gerekse uluslararası siyasetin merkezinde yer almıştır. Zira problemin çözülmesi için son bir yıl içerisinde ciddi bir trafik yaşanmış, her iki devlet başkanı altı kez görüşmüştür. Görüşmeler sonucunda önemli problemlerde anlaşma sağlandığı, sadece bazı özel meselelerin müzakere edildiği ifade edilse de aslında gelinen noktada elde edilen herhangi bir sonuç bulunmamaktadır. Zira Azerbaycan tarafı “her şey hallolmadan hiç bir şey halledilmiş olamaz”¹⁹, Ermenistan tarafı ise “fiili kazanımlarımız

¹⁷Zerdüş Alizade, “Azərbaycan-Ermənistan-Türkiyə münasibətləri fonunda Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli,” *Karabağ Bilgi Ajansı*, 01.04.2009; Sabir Rüstəmhanlı, *ANS Televizyonu Xəberlər Programı*, 02.09.2009.

¹⁸*Türkiye Azerbaycan Çalıştay Raporu*, Kafkasya Çalışmaları 2, Temmuz 2009, 9 vd.

¹⁹President İlham Aliyev receives Azerbaijani and Armenian intellectuals, <http://www.today.az/news/politics/53523.html>.

hukukileştirilmedikçe problem çözülmüş kabul edilemez²⁰ anlayışından geri adım atmamaktadır.

Son yaşanan olayların akabinde problemin çözümünde Ermeni tarafının elini güçlendirdiği gerekçesiyle Türkiye suçlansa da, problemin çözümüne ilişkin gelişim sürecine bakıldığında gerçek sebeplerin Türkiye'den ziyade bölgede nüfuz mücadelesi veren güçler olduğu açık şekilde gözükmektedir. Bu güçler, her ne kadar problemin barışçı yollardan çözülmesi için gayret sarf ediyor gibi gözükse de, Karabağ probleminin çözülmesi için tarafların uzlaşmaya yaklaştığı dönemlerdeki, masum ancak etkili müdahaleleri ile çözümsüzlüğü tetiklemiştir. Nitekim Türkiye'nin Ermenilerle yaklaşarak, Karabağ problemini çözme girişimi, yine bu güçlerin perde arkası müdahaleleri ile çözümsüzlüğe mahkûm edilmiştir. Soruna ilişkin bu yoğun trafik, Karabağ probleminin çözümüne ilişkin Münih görüşmelerinde kalıcı bir çözüm beklenmesine sebep olsa da sonuç, beklentilerin uzağında kalmıştır. Hatta bu görüşmelerde Karabağ'a ilişkin bir çözümün yakında beklenmemesi gerektiğini devlet görevlilerinin toplantı sonrası açıklamalarının satır aralarında bulmak mümkündür.

Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı basın sözcüsü Elhan Poluhov'un: "Her konuda anlaşana kadar hiç bir konuda anlaşılmayacaktır. Problemin çözülmesi için öncelikle Dağlık Karabağ etrafındaki işgal edilmiş topraklar geri verilmeli, bu bölgelerdeki alt yapı yenilenmeli, mülteciler topraklarına geri dönmeli, önce Dağlık Karabağ'a geçici statü verilmeli sonrasında da nihai statüsü belirlenmelidir"²¹ şeklindeki beyanatında Münih görüşmeleri sonrasında özellikle Türk kamuoyunda oluşan iyimser havanın yersiz olduğunu açık olarak ortaya koymuştur. Zira son bir yıldır devam eden söylemlerden farklı yeni bir ilerlemenin olmadığı açıktır. Aynı talepler ve aynı ret cevapları her iki ülkenin yetkililerince defalarca tekrarlanmıştır.

²⁰Cavid Veliyev, "Barışa Uzak Prag Görüşmeleri," Erişim tarihi 11 Mayıs 2009 <http://www.turksam.org/tr/yazdir1657.html>.

²¹*Bizim Yol Gazetesi*, 27.11.2009.

Bu görüşmelerde önemli ilerlemelerin olmadığına bir başka işareti ise, Azerbaycan yönetiminin son dönemde artan oranda savaş tehdidinde bulunmasıdır. Azerbaycan Hükümeti yetkilileri: “Azerbaycan ordusunun güçlülüğü”²², “işgal edilmiş toprakları kurtarabilme kabiliyetinin bulunması”²³, Azerbaycan tarafının “sabrının sonsuz olmadığı”²⁴ ve sonuçta “Azerbaycan’ın uzayan görüşmelerden rahatsızlık duyduğu ve haklı taleplerini silah zoruyla alabileceği”²⁵ uluslararası kamuoyuna iletilmiştir. Özellikle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmeye başlamasıyla birlikte bu söylemlerdeki artış açık olarak görülmektedir. Bu durum hiç şüphesiz Azerbaycan tarafının görüşmelerden ümidini kestiğini gösteren bir sonuçtur.

Türkiye-Ermenistan yaklaşmasının Azerbaycan tarafını bu derece rahatsız etmesinin sebeplerini üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Birincisi, Türkiye’nin Ermenistan’la yaklaşması Azerbaycan yönetimini yalnız kalma konusunda korkuya sevk etmiştir.

İkincisi, yıllardır devam eden süreçte AGİT Minsk Grubu’nun başarısız çalışmaları nedeniyle çözüme ulaşamaması ve görüşmelerin çok uzamasıdır.

Üçüncüsü, Karabağ probleminin Azerbaycan kamuoyunda oluşturduğu rahatsızlıktır.

²²“Səfər Əbiyev: Azərbaycan Ordusu Qafqazda ən güclü ordudur,” Erişim tarihi 03.10.2009, <http://www.anspress.com/nid121122.html>.

²³“İlham Əliyev: İşğal olunmuş torpaqlar azad edilməyəndək Azərbaycan Ermənistanı təzyiq göstərəcək,” Erişim tarihi 22.06.2007, <http://az.trend.az/news/official/chronicle/945391.html>.

²⁴“İlham Əliyev: Azərbaycanın səbri tükənməz deyil,” Erişim tarihi 23.06.2006, <http://az.trend.az/news/top/826552.html>.

²⁵“Səfər Əbiyev: Azərbaycan Ordusu”.

Azerbaycan savaş tehditlerine daha öncede müracaat etse de²⁶ uluslararası kamuoyu tarafından pek dikkate alınmamıştır. Karabağ problemi daha önceki problemlerde aynı konumda bulunmayan Batı ile Rusya'yı aynı konuma getiren ve aynı tezlerle yönlendiren istisnai bir problemidir. Bunda Batı ile Rusya'nın jeopolitik, coğrafi ve dini sebeplerle Ermenistan'ın yanında yer almaları önemli bir etkindir. Bu husus bir kez daha kendini göstermiştir. Azerbaycan'ın tehditleri uluslararası kamuoyunu rahatsız etmiş olmalı ki, çeşitli Batı ülkeleri ve Rusya, Azerbaycan'ı silahla bu problemi çözmekten vazgeçmesinin gerekliliğini sık sık dile getirmektedir. Hatta Rusya bu konuda Gürcistan örneğini ileri sürerek bir bakıma Azerbaycan'a gözdağı vermeye çalışmaktadır. Bu konuda Rusya Dışişleri bakanı Sergey Lavrov Atina'daki AGİT Dışişleri Bakanları Toplantısında: "AGİT çerçevesinde güvenliğin sağlanması için anlaşmazlıkların çözülmesi önem arz etmektedir. Anlaşmazlıkların güç kullanılarak çözülmesinden kaçmak için buhranların "Birlik prensibi" çerçevesinde çözülmesi zorunludur. Sadece bu tür prensipler, geçen yılın Ağustosunda Gürcistan'da karşılaşılan güce başvurarak problemi çözmeye senaryolarından kaçmaya imkân verecektir"²⁷, şeklindeki beyanında Rusya'nın Ermeni yanlısı tutumunun göstergelerini bulmak mümkündür.

Arabulucuların konumları Karabağ probleminin çözümünü önemli bir risk altına almıştır. Zira arabulucular Karabağ probleminin çözülmesi için gerekli olan bazı zorunlu unsurları nasıl çözüme kavuşturacaklarını bilmemekte ya da bilmek istememektedir. Karabağ sorununun barışçı yollarla çözülebilmesi için öncelikle savaş durumunun ve işgalin sona erdirilmesi gerekmektedir. Ancak, Ermeni tarafının ateşkese rağmen her gün Azerbaycan mevkilerini bombalamaları ve zaman zaman Azerbaycan askerlerinin bu bombalamalarda hayatlarını kaybetmeleri, buna karşın Ermeni tarafına herhangi bir yaptırımın uygulanamaması AGİT'in problemi çözmeye adına Ermenilere tesir edemediğinin açık göstergesidir. Ayrıca,

²⁶Erişim tarihi: 02.01.2010,
http://www.president.az/articles.php?item_id=20071030054319634&sec_id=11,30,
Ekim 2007.

²⁷*Bizim Yol Gazetesi*, 27.11.2009.

Ermenilerin işgal edilen toprakları yağmalaması ve doğal kaynaklarını sınırsızca sömürmesi, hasat zamanlarında işgal altındaki topraklarda çıkarttıkları yangınları Azerbaycan tarafına yönlendirerek milyonlarca dolar zarar vermelerinin önlenmesi, buna karşın AGİT eşbaşkanlarının Ermeni tarafını suçlamaktan ısrarla kaçınmaları problemin çözümünde AGİT'in problemin çözümündeki mevkiinin yetersizliğini göstermektedir.

Azerbaycan resmi ve sivil birimlerince AGİT Eşbaşkanları Rusya, ABD ve Fransa'nın çeşitli sebeplerle Ermeni tarafını desteklediği kabul edilmektedir. Bu birim yetkililerince tarafı açıkça belli olan üç ülkenin tekelindeki Karabağ probleminin uluslararası kamuoyunun geniş şekilde müzakere etmesi ve başka platformlarda çözüm aranmasının önlenmesi Karabağ probleminin Ermenistan tarafının istekleri doğrultusunda halledilmesi konusunda iradelerini açıkça desteklemektedir. Kaldı ki, Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasına tam destek veren Batı Kulübü ve Rusya ısrarla Karabağ probleminin bu süreçten ayırmaya ve başkalaştırmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde, Karabağ probleminin çözülmesi noktasında Türkiye'nin gayretlerinin önünün alınmaya çalışılması, Türkiye'nin çözüm sürecinden uzaklaştırılmak istenmesi ve nihayetinde Azerbaycan'ı yalnız kalma korkusuyla panik atak kararlar almaya zorlanması, Karabağ konusunda Minsk Grubu ülkelerinin yerini ve tarafını açık olarak göstermektedir.

Mevcut şartlara bakıldığında Karabağ probleminin yakın zamanda çözümü mümkün görünmemektedir. Bu nedenle çatışmaların çözülmesine ilişkin kurallar çerçevesinde problemin yeniden ele alınması, aracılardan değiştirilmesi, problem çözüme tekniklerinde değişikliğe gidilmesi, Almanya ve Japonya gibi ülkelerin sürece dâhil edilmesi kaçınılmazdır. Aksi takdirde problemin Filistin'deki gibi uzun yıllar devam etmesi ve çözümsüzlüğe mahkûm edilmesi kaçınılmazdır. Ya da geri dönülmez bir savaşın sıcak rüzgârlarının her geçen gün kuvvetlenerek fırtınaya dönmesi.

SONUÇ

Bugün gelinen noktada Türkiye-Azerbaycan ilişkileri beklentilerin çok uzağında kalmıştır. Bunun gerçek sebebi her iki tarafın da aşırı güvenle diğerini ihmal etmesidir. Bu nedenle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin dostluk, kardeşlik ve “Bir millet-iki devlet” söylemlerinden öteye götürülmesi ve stratejik ortaklık düzeyine çıkarılması, kurumsallaştırılması zorunludur. Bunun yanı sıra iki ülke ilişkilerine hâkim olan aşırı duygusallık ve yüksek beklentiler yerine gerçekçi ve uygulanabilir politikalara gidilmesi kaçınılmazdır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin kurumsallaştırılmasına, öncelikle ortak yol haritasının çıkartılmasıyla başlanmalıdır. Daha sonraki aşamada yol haritasına uygun olarak ortak birimler kurulmalı ve ortak karar alma mekanizması oluşturulmalıdır. Ancak, iki ülke zaman zaman birbirlerinin politikalarına aşırı adapte olmakta, sonuçta aşırı etkilenme ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, iki ülke ilişkilerine özellikle dış politikada bağımsız alan bırakılmalıdır.

Ülkeler arasındaki ilişkilerin önemli unsurlarından birini enerji oluşturmaktadır. Zira enerji konusunda iki ülke birbirine muhtaçtır. Türkiye, bölgeye yönelik yeni siyasetini uygulayabilmek, Avrupa'nın enerji arz güvenliğini sağlamak adına üstlendiği yeni rolü yerine getirebilmek için Azerbaycan'a ihtiyaç duymaktadır. Azerbaycan'da enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırabilmek ve enerji kaynakları üzerinde Rus baskısından kurtulabilmek için Türkiye hattına muhtaçtır. Bu aşamada iki ülke bölge kaynaklarını dünyaya ulaştırma adına ortak enerji stratejisi ve siyaseti geliştirmek zorundadır.

Kafkasya'daki karmaşık yapı ve statüko artık sürdürülemez hale gelmiştir. Bölgesel güç olmaya yönelik siyaset üreten ve uygulamaya koyan Türkiye, bu siyasetin istenilen neticeleri verebilmesi için bölge ülkelerinin güvenlik ve istikrar sorunlarını diyalog ve barışçı yollarla çözmek zorundadır. Hiç şüphe yok ki, Karabağ sorunu bu sorunların merkezinde yer almaktadır ve çözümü halinde bölgede birçok sorun ona bağlı olarak ortadan

kalkacaktır. Bu aşamada Azerbaycan ve Türkiye sorunun çözümü için daha yakın diplomasi uygulamalı, global karar mekanizmalarının imkânlarından daha fazla istifade ermenin yollarını araştırmalıdır.

Güney Kafkasya'nın en güçlü ülkesi ve gelecek vadeden devleti olan Azerbaycan, Türkiye'nin bölgede artan önemi ve önemli bir karar alıcı haline geldiğini görmeli ve onunla birlikte global sistemde kendine yer aramalıdır. Bu da 2003'ten itibaren Türkiye tarafından uygulamaya konulan "Komşularla Sıfır Problem Politikası"nı iyi okumak ve bu çerçevede oluşturulacak barış kuşağında yerini almakta olacaktır. Bu nedenle Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya'daki işbirliği ve istikrar arayışlarına destek vermelidir.

2009'daki krizlerde iki ülke ilişkilerinin iç ve dış marjinal güçlerce manipüle edilebileceğini göstermiştir. Bu olumsuz etki yönetimlerinin iç kamuoyunu yeterli derecede bilgilendirmemesinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle her iki ülke yönetimleri, kamu diplomasisini etkin şekilde kullanarak bir yandan kara propagandanın önünü almalı, diğer taraftan da sivil toplum kuruluşları aracılığıyla çalışmalarına destek aramalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, Kafkasya güvenliğinin belkemiğini oluşturmaktadır. Bu nedenle, eğitim, güvenlik, ekonomi, kültürel ve bilim alanlarında işbirliği kaçınılmazdır. Zira bu tarz işbirliği siyasi alanda da etkisini göstererek, ilişkilerin gelişmesine olumlu katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- “Azərbaycan Türkiyə üçün ən önəmli strateji tərəfdaşdır.” Erişim tarixi 12.06.2009, <http://www.anspress.com/nid119191.html>.
- “İlham Əliyev: Azərbaycanın səbri tükənməz deyil.” Erişim tarixi 23.06.2006, <http://az.trend.az/news/top/ 826552.html>.
- “Sabir Rüstəmhanlıyla Röportaj.” *ANS Televizyonu Xeberler Programı*, 02.09.2009.
- “Türkiye Geriye, Azerbaycana Gayıtdı.” *Yeni Müsavat*, 14.04.2009.
- “Türkiyə-Ermənistan protokolları Azərbaycanın maraqlarına cavab vermir.” Erişim tarixi 03.01.2010. <http://az.trend.az/news/politics/foreign/1603843.html>.
- “Türkiyə-Ermənistanın münasibətlərinə Bakıdan baxış.” <http://www.voanews.com/azerbajani/archive/2009-09/Aze-davudturkiyeelxan.cfm?moddate= 2009-09-01>.
- Abdullayev, Mahir. *Türkiye-Azərbaycan Alakaları*. Bakı: Mütercim Yayınları, 1998.
- Alizade, Zerdüş. “Azərbaycan-Ermənistan-Türkiyə münasibətləri fonunda Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli.” *Karabağ Bilgi Ajansı*, 01.04.2009.
- Aras, Bülent, Fatih Özbay. “Türkiye ve Ermenistan: Statüko ve Normalleşme Arasında Kafkasya Siyaseti,” *SETA Analiz* No 16 (Ekim 2009).
- Aras, Bülent. “Azerbaycan ile Yeniden.” *Sabah*, 01.07.2009.
- Aras, Bülent. “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy.” *SETA Policy Brief* No 32 (May 2009).

Arifoğlu, Rauf. “Tek Türkiye.” *Yeni Müsavat*, 21.02.2009.

Azərbaycan-Türkiyə Alakaları və Haydar Aliyev I. Kitap, Bakı: Qafqaz Üniversitesi, 2002.

Bahadır, Xaliq, “Azərbaycan-Türkiyə: Kim Udu? Kim Uduzdu?” Erişim tarihi 16.05.2009. <http://azadliq.az/?p=7487>.

Bizim Yol Gazetesi, 27.11.2009.

Əbiyev, Səfər. “Azərbaycan Ordusu Qafqazda ən güclü ordudur.” Erişim tarihi 03.10.2009. <http://www.anspress.com/nid121122.html>.

Erişim tarihi 12 Oktyabr 2009. <http://az.apa.az/print.php?id=165816>.

Erişim tarihi: 02.01.2010. Ekim 2007.

http://www.president.az/articles.php?item_id=20071030054319634&sec_id=11,30.

Fraytaq-Virminqhaus, Rayner. “Azərbaycan’ın harici və Tehlikesizlik Siyaseti.” *Azerbaijan Focus* No 1 (Temmuz-Ağustos 2009).

Hasanov, Ali. *Muassır Beynelhalk Münasebetler ve Azərbaycan’ın Harici Siyaseti*. Bakü: Azərbaycan Neşriyatı, 2005.

İsa Gamberle Röportaj. *Azadlıq Gazetesi*. 02.09.2009.

<http://azadliq.az/?p=25030>.

İlham Əliyev: İşğal olunmuş torpaqlar azad edilməyənədək Azərbaycan Ermənistanı təzyiq göstərəcək. 22.06.2007.

<http://az.trend.az/news/official/chronicle/945391.html>.

Kalafat, Yaşar, Araz Aslanlı. “Türkiye Azərbaycan İlişkileri.” içinde *Türk Dış Politikası*. Editör İdris Bal. 382-396.

Mammadyarov, Elmar. “The Foreign Policy of Azerbaijan: Affecting Factors and Strategic Priorities.” içinde *Azerbaijan in Global Politics Crafting Foreign Policy*. Editörler Alexandros Petersen, Fariz İsmailzade. Bakı: Azerbaijan Diplomatic Academy, 2009.

Məmmədov, Novruz. “Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin mürəkkəbləşməsində maraqlı olan qüvvələr öz məqsədlərinə çatmayacaq.” 05.05.2009. http://www.interfax.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=37188&Itemid=9.

Müsavət Gazetesi, 02.09.2009

President İlham Aliyev receives Azerbaijani and Armenian intellectuals. <http://www.today.az/news/politics/53523.html>.

Raar, Aleksandr, Sebastian Riider. “Azerbaycan’ın Karadeniz Hazar Havzası Bölgesinde Geosiyasi Rolü: Teklifler ve İmkânlar.” *Azerbaijan Focus* No 1 (Temmuz-Ağustos 2009).

Ruinten, Sevinç. *Azerbaycan Türk Devletleri ile Siyasi Elageler Sisteminde*. Bakı: Adiloğlu Neşriyat, 2005.

Türkiye Azerbaycan Çalıştay Raporu. Kafkasya Çalışmaları 2 (Temmuz 2009), 9 vd.

Veliyev, Cavid. “Barışa Uzak Prag Görüşmeleri.” Erişim tarihi 11 Mayıs 2009. <http://www.turksam.org/tr/yazdir1657.html>.

Yeni Azerbaycan Gazetesi, 11.09.2008.

Yılmaz, Reha. “Azerbaycan’ı ve Azerbaycanlıyı Anlayabilmek.” *USAK Stratejik Gündem*. <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1043>.

